AUT, XLVII, 2009, p. 131-134

PE MARGINEA CONCEPTULUI DE IZOTOPIE

de
Maria Laura RUS

Interpretarea sensurilor unui text poate fi întreprinsă în semantica structurală cu ajutorul conceptului de *izotopie*. Într-un mod simplist putem defini acest concept drept repetarea unei unități lingvistice oarecare, concept fundamental pentru analiza discursului, adică a nivelului transfrastic. A. J. Greimas este cel care operează primul cu acest concept, desemnând prin el ansamblul redundant de categorii semantice ce creează posibilitatea interpretării uniforme a discursului sau a povestirii. „Un mesaj ori o secvență oarecare a discursului nu pot fi considerate ca fiind izotope decât dacă ele posedă în comun unul sau mai multe claseme". Este vorba, de asemenea, şi despre reducerea ambiguității, operată de căutarea unei interpretări unice sau chiar de eliminarea unor greşeli care apar inevitabil atunci când se transmite o informație sau alta. De aici şi unitatea sintactico-semantică a unui text (i.e. coeziunea), bazată pe criteriul izotopiei. Cu alte cuvinte, izotopia descrie omogenitatea semantică a unui text, „problema unității mesajului", conform lui Greimas, privit ca „totalitate de semnificații" dispuse ierarhic. Coeziunea poate promova o suită de secvențe la rangul de text. „Un discurs va fi considerat coeziv, dacă există relații propoziționale între enunțurile care îl compun: relații temporale, tematice sau referențiale" (J. Moeschler).

Greimas se serveşte de conceptul de izotopie încercând să dea o bază ideii de totalitate de semnificații care există într-un mesaj. Astfel, un text este alcătuit dintr-o sumă de semnificații de nivele diferite; ideea de ierarhie a acestora este implicită. Datorită conceptului de izotopie, nivelul frazei este depăşit. Prin mijlocirea lui se poate demonstra în ce fel texte întregi se află la nivele semantice omogene, în ce fel semnificatul global al unui ansamblu semnificant, în loc să fie postulat a priori (cf. Hjelmslev), poate fi interpretat ca o realitate structurală a manifestării lingvistice. Drept urmare, izotopia intervine odată cu depăşirea nivelului semanticii cuvântului, odată cu abordarea studiului elementelor frazei când se păşeşte pe domeniul semanticii funcționale, domeniu în care deosebirile de

BDD-A6435 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:56 UTC)

semnificație pot fi mai uşor puse în relație cu elementele ce le generează. La acest nivel izotopia determină semnificația coerentă, organizarea, structurarea unui plan de semnificație într-o secvență de discurs sau într-un discurs întreg.

Conceptul de izotopie poate fi corelat şi celui de ,,conexiune" a unităților transfrastice: ,,Când conceptul «conexiune» e utilizat cu referire la vorbire, el poate fi confruntat cu conceptul mai general de «izotopie», înțeles ca repetare neîntreruptă pe toată întinderea discursului a unuia şi aceluiaşi mănunchi de categorii, determinate de organizarea paradigmatică" (A.J. Greimas). Ajungem astfel la coerența[1] semnificațiilor. Coerența apare ca răspuns la întrebarea „în ce condiții, un discurs, adică o suită de enunțuri, poate fi considerat bine format sau coerent?" (J. Moeschler).

Greimas vorbeşte, de asemenea, de relația dintre redundanță şi izotopie. Astfel, el elucidează factorii predicativi ai capacității de creație în limbă. ,,Relațiile astfel transformate sunt metalingvistice: ele nu bagă între ele ocurențele, ci clasele de foneme sau de lexeme, pot fi luate drept tulburări ale structurii interne a acestor unități; ele dau valoare trăsăturilor distinctive care pot fi identice (conjunctive) sau opuse (disjunctive). Astfel de restructurări ale substanței pot fi recunoscute şi înregistrate prin procedeul general de omologare, potrivit căruia A:A' = B:B'. Astfel, într-o primă etapă, schemele alcătuite din asonanțe şi aliterații sau din asemănări şi apropieri semantice pot fi analizate şi reconstruite, operând cu trăsăturile lor pertinente, în matrice fonice sau semice făcute din identități şi opoziții. Totuşi redundanța nu înseamnă doar repetarea formelor, ci şi a substanțelor; ea constituie o izotopie fundamentală, unde se situează atât planul conținutului, cât şi cel al expresiei".

De altfel, redundanța limbii la toate nivelurile este un fapt cunoscut, repetarea unităților lingvistice având loc atât în procesul vorbirii orale, cât şi scrise.

Pentru a stabili o izotopie este nevoie de un context minimal: acesta poate fi o singură sintagmă în care trebuie să fie reunite cel puțin două figuri semice. Dificultatea definirii şi identificării unei izotopii nu intervine la acest nivel, ci acolo unde se depăşeşte nivelul frazei. Aceasta întrucât este nevoie de împărțirea în paragrafe, capitole etc. şi în felul acesta unitățile sintactice nu pot fi comutabile, ca şi la nivelul unei sintagme. Înmulțirea semnificațiilor va fi incompatibilă cu o analiză obiectivă. Inițial se va stabili o izotopie cu rol de focalizator şi de instanță de validare a coerenței logice. Aceasta va duce, în opinia lui Greimas, la un fel de închidere a textului, închidere care îi va conferi acestuia un caracter ,,idiolectal". De aici, trecerea spre stilistică. Există o relație de implicare

[1] i.e. adecvarea semantico-pragmatică la situația de comunicare (raportul de forțe între interlocutori, cunoştințele lor despre lume, fondul comun de cunoştințe, ritualul socio-lingvistic al actului de comunicare).

BDD-A6435 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:56 UTC)

reciprocă între izotopiile unui text, astfel încât stabilirea izotopiei inițiale este o condiție inerentă pentru indexarea izotopiei următoare şi aşa mai departe. Trecerea se va face cu ajutorul ,,conectorilor".

Sub aspect metodologic, pentru a stabili o izotopie trebuie mai întâi să se identifice lexemul redundant care supradetermină cele mai multe lexeme din textul ales spre analiză. Acesta este, de regulă, un semem ce conține un sem contextual (clasem) iterat. Abia apoi se stabilesc echivalențele pentru lexemele supradeterminate, subclasele lor de calificări, care vor fi inventariate.

În acest context în care izotopiile sunt în număr mai mare, apar variații ale mesajelor la nivel semantic (cele care oferă elementele necesare definirii izotopiei unui text), precum şi variații la nivel semiologic (manifestarea semiologică este condiționată de selecția operată printre figurile semice care îndeplinesc rolul de specificatori categoriali în cadrul clasematic). Complexitatea izotopiilor depinde de factori individuali precum structura idiolectală a personalității locutorului sau capacitatea alocutorului de a decoda simultan mai multe mesaje.

Discursul ca manifestare poliizotopică voluntară îi prilejuieşte lui Greimas o definire a literaturii ca ,,jocuri de conştiință ce au rolul de a ne procura plăcerea estetică prin dezvăluirea izotopiilor ascunse".

Izotopia se referă la forma expresiei sau la cea a conținutului unui text, acceptându-se fie ca iterare a unităților de conținut (A. J. Greimas), fie a ambelor planuri (François Rastier).

Referindu-se la forma conținutului, cele două tipuri de izotopie pe care le identifică Greimas sunt ,,izotopia semantică" şi ,,izotopia rațională". Dacă izotopia de tip rațional este întâlnită cel mai adesea în discursurile ştiințifice (de exemplu în dicționare), datorită faptului că ea are în vedere acele fraze care conțin valori de adevăr şi care nu pot avea decât o terminologie monosememică, izotopia de tip semantic este cea care se referă direct la forma conținutului, valoarea de adevăr nefiind semnificativă (a se vedea în acest sens textele poetice – recomandarea aceluiaşi Greimas). În aceste două tipuri de izotopii, semele vor fi, la rândul lor, de tipuri diferite: pe de o parte vom avea ,,seme nucleare"(în cazul izotopiilor raționale) şi seme contextuale sau aşa-numitele ,,claseme" (în cazul izotopiilor semantice).

În schimb, la nivelul expresiei unui text, apar lexeme care pot comporta în diverse texte ansambluri neomogene de seme. Un ansamblu semic este determinat, în opinia lui Greimas, de combinarea acelor ,,seme nucleare", stabilite în dicționar, cu ,,semele contextuale" (clasemele), identificate în totalitatea textelor cu care textul dat stabileşte relații (apare, astfel, intertextul). Prin urmare, sensul este o funcție a intertextului, nu a textului. Şi de aici mai departe: izotopia iese din cadrul textual.

BDD-A6435 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:56 UTC)

Când se referă atât la planul conținutului, cât şi la cel al expresiei, izotopia apare cu calificativul „pluri" (texte pluriizotopice), dar funcționează ca semn unitar. De aici teza Şcolii neoretorice de la Liège conform căreia izotopia a stat la baza considerării textului ca semn unitar în raport cu semnul limbii. La nivel intralingvistic textul conține unități iterate, ceea ce înseamnă că metasememele, bazate pe substituții, sunt posibile doar în text, în timp ce metataxele relevă niveluri inferioare.

Alte două categorii de izotopii sunt stabilite de către Greimas şi Courtés în raport cu componenta figurativă sau cu cea tematică a discursului. Astfel, izotopiile figurative sunt cele care sprijină configurațiile discursive, pe când izotopile tematice sunt cele situate la nivelul profund al parcursului generativ.

La acest punct al demersului nostru, trebuie să aducem în discuție şi conceptul de „alotopie", care este exact inversul izotopiei, nerealizarea acesteia, abaterea, opusă astfel şi redundanței. Importanța alotopiei este semnificativă având în vedere că generarea sensului este posibilă tocmai prin alotopie. Numai prin redundanță încărcătura semantică a unui text este nulă. Când apare o opoziție între cel puțin două seme, putem vorbi de alotopie.

Conceptul de izotopie este, fără îndoială, una dintre contribuțiile cele mai originale la analiza textuală. Aceasta, în ciuda unor reacții poststructuraliste, dintre care amintim pe cea a lui Jacques Derrida, care a manifestat suspiciune față de limbaj şi structurile acestuia şi în primul rând față de elementele care sugerează şi implică o continuitate, coeziune şi coerență a sensului, adică exact acele elemente care sunt presupuse de către conceptul de izotopie. Diseminarea se opune astfel conceptului de izotopie, pe care se sprijină optica structuralistă, izotopia ca reprezentare şi repetiție, iterare a cuvântului în procesul enunțării orale sau scrise, ceea ce sprijină redundanța informațională a limbajului.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Carpov, Maria, *Introducere la semiologia literaturii*, Bucureşti, Editura Univers, 1978.

Chiorean, Luminița, *Discurs eseistic. Coerență, referențialitate, coeziune*, în Lucrările Conferinței Internaționale „Integrarea europeană – între tradiție şi modernitate", Târgu-Mureş, 20-21 septembrie 2007, ediția a II-a.

Chiorean, Luminița, *Eseul stănescian. Configurare poetică sau despre „Un ierbivor interior ierbii'',* Târgu-Mureş, Editura Universității „Petru Maior'', 2007.

Derrida, Jacques, *Diseminarea*, trad. Cornel Mihai Ionescu, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1997.

Greimas, A. J., *Despre sens. Eseuri semiotice*, Bucureşti, Editura Univers, 1975.

Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coord. şi trad. Carmen Vlad şi Liana Pop, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1999.

Rovența-Frumuşani, Daniela, *Semiotică, societate, cultură*, Institutul European, Iaşi, 1999.

plato.stanford.edu

BDD-A6435 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:56 UTC)